

Denizli Yöresinde Anlatılan Ejderha (Evrar) Efsaneleri

M. Metin Türkteş*

Efsane, başlıca niteliği inanırlığı olan; kendine has bir anlatıcısı ve anlatma zamanı olmayan; üslup kaygısı gütmeyerek üslubunu ve malzemesini gelenekten alan; çoğu zaman olağanüstü kişi, kavram ve olaylara yer veren; her zaman olmasa da genellikle olayın geçtiği yer ve zaman belli olan; milli değerlere sahip ama aynı zamanda bazı evrensel değerleri de bünyesinde barındıran; işlev bakımından, öğüt verme ve örnek gösterme yöntemiyle toplumsal inanç, kural ve davranışları devam ettirmeye çalışan; dünya, yüzey şekilleri, insan, diğer canlılar, vb kavramların kökeni ve işlevi hakkında açıklayıcı bilgi vermeye çalışan; insanların evreni, doğayı anlama gayretinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve insanın akıl erdiremediği olayları açıklayarak o konularda zihinsel rahatlama sağlayan; genellikle kısa ve nesir şeklinde olan bir anonim halk anlatı türüdür.¹

“Efsaneler, gizemli bir yapıya sahiptir, efsaneyle insan, ruhlar, devler, cüceler, orman-su-rüzgar, hayvanlar, dağlar, cadılar, büyücüler gibi

* Dr. M. Metin Türkteş, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, Denizli. mmturktas@gmail.com

¹ M. Metin Türkteş (2013), Denizli Efsaneleri, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 36, Denizli, s. 39.

bilinen ve bilinmeyen şeylerle tanışır. Bu konular efsanedeki asıl ilgi odağını oluşturur. Bu olağanüstülükler dışında savaş, insanlığın ilk zamanları gibi gerçekler de bu çerçeveye içine sığdırılır”²

“Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır. Onun anlatıldığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. [...] Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. [...] Kısacası efsane, kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür”³

Efsanelerin bir değil birden fazla kökü vardır. Bu kökleri şöyle sıralayabilmek mümkündür:

1. Mitolojik kökler
2. Tarihî kökler
3. Dinî kökler
4. Hayalî fantastik kökler

Mitolojik kökler, eski inanç sistemlerinden ve *leganda* teriminin kapsamı içinde olup sonradan efsaneye dönüşen mitlerden ortaya çıkan anlatımlardır. Bu tür efsaneleri mitlerden ayırmak oldukça zordur. İnsanlığın bilgi ve düşünce kapasitesi geliştikçe, eski mitolojik inançlar, yerlerini yavaş yavaş mitolojik kökleri olan efsanelere bırakırlar. Evrenin, dünyanın, yerin, göğün, yıldızların vb. cisimlerin yaratılışıyla ilgili olan bu efsaneler bütün dünyada görülür ve birbirleriyle benzerlik gösterirler.⁴

Türkçe sözlüklerde “Milletlerin hayal gücüne göre değişik şekillerde tasarlanan, genellikle kanatlı, gövdesi aslana, kuyruğu yılanı

² Max Luthi (2006), “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı”, çev. Sevgül Sönmez, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hzl. M.Öcal Oğuz vd., Geleneksel Yayıncılık, Ankara, s. 350.

³ Pertev Naili Boratav (1995), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s. 98-99.

⁴ Metin Ergun (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, s. 41.

benzeyen, ağzından ateş püsküren korkunç masal kahramanı”⁵ olarak tanımlanan ejderha çeşitli toplumların yaşadıkları yerler ve inançlarına göre; hatta bir toplum içinde değişik bölgelerde bile farklı şekillerde tarif edilmektedir. Ancak aşağı yukarı bütün kültürlerdeki ejderha tasavvurundaki ortak nokta ise onun büyük bir sürüngen olduğudur. Bu sürüngen, bazen ağzından alevler saçan büyük bir kanatlı, bazen eline geçirdiği her şeyi yiyebilecek kadar doyumsuz, bazen de çok başlı bir sürüngen olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslamiyet öncesi Türk kültüründe görülen, kaynağını Çin kültüründen aldığı konusunda araştırmacıların ittifak ettikleri ejderha motifinin Balkanlar ve Türklük öncesi Anadolu sahasında var olduğu bilinmektedir. Babil ve Sümerler ile Hristiyanlık dönemi Anadolu sahasında, özellikle Çorum-Yozgat-Amasya üçgeninde ejderha ile ilgili efsaneler mevcuttur.⁶

Ejderha motifli efsaneler mitolojik kökenli efsanelerdir. Bu bakımdan Türk kültürü içerisinde ejderha motifine değişik metinlerde rastlanılmaktadır. Ejderha ile ilgili motiflerin çoğu, hiç şüphe yok ki Çin kaynaklıdır. Fakat bu inanışlar Ortaasya’da zamanla büyük değişikliklere uğramış ve adeta yerli bir karakter almışlardır. Bu sebeple Türk mitolojisindeki her efsane Çin’den gelmiş değildir. Ortaasya kavimlerine göre, gökte yaşayan bir ejderha, kış olunca dağların tepelerine iner ve yuvasını da oralarda kurarmış.⁷ Hunlar, kendi başkentlerine Ejderha Şehri adını vermişlerdir. Halka inildikçe bunun yerini zaman zaman yılanlar almıştır. Dede Korkut hikâyelerinden Deli Dumlul Hikâyesi’nde evran, gökyüzünde bulunan bir varlık gibi görünmektedir. Arşta göğün en yücelerinde yaşamaktadır.⁸ Dede Korkut Hikâyeleri’nde evranla ilgili örnekleri çoğaltabilmek mümkündür.

⁵ İsmet Ayverdi (2008), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak (1983), *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 172-17.

⁷ Bahaeddin Ögel (1995), *Türk mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, s. 291-292

⁸ Age, s. 567.

Ejderha motifi, Ortadoğu ve Ortaasya anlatmalarında çok sık yer almaktadır. Dolayısıyla bu kültürlerin bir devamı niteliğinde olan Türk kültürü içerisindeki efsane, masal, destan, halk hikâyesi, menkıbe gibi anlatılar içerisinde de ejderha motifi çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle Bektaşî veliler başta olmak üzere birçok veli menkıbelerinde, velinin ejderha ile mücadelesi çok görülen bir durumdur. Bazen bu mücadele velinin keramet göstermesi şeklinde olabilmektedir. Mesela Hacım sultan Menâkıbnamesinin Hacım Köyü nüshasında “Hacım Sultan’ı çekemeyen bazı dervişler onu ejderhaya helak ettirmek istedikleri için ejderhanın bulunduğu dağdaki yola gönderirler. Hacım Sultan ve Derviş Burhan, dağdaki ormanda ejderha ile karşılaşır. Derviş Burhan korkusundan bayılır. Ejderha, üzerlerine saldırmak üzereyken Hacım Sultan, dehşetli bir nara atar. Hacım Sultan’ın ağzından çıkan alevler ejderhayı yakıp, kavurur.”⁹

Yukarıda vermiş olduğumuz örnek, Denizli il sınırlarına yakın bir yerde Uşak iline bağlı Sivaslı ilçesi Hacım Köyü civarında anlatılmaktadır. Denizli’de de, gerek veliler etrafında gerekse müstakil olarak, ejderha ile ilgili anlatmalara çok sık rastlamak mümkündür. Bu bölgede ejderha teriminden ziyade evran ya da evren terimleri kullanılmaktadır. Evran terimi çoğunlukla önüne gelen her canlıyı yiyen çok büyük yılan anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın yapılmış olduğu yer olan Denizli’de evranla ilgili anlatılan efsanelerden üç tanesini buraya almayı uygun bulduk. Bu üç efsanede de Ortaasya kavimlerindeki ejderhaların dağların tepelerine yerleşip oralarda yuva yapmalarına benzer bir durum söz konusudur.

Efsaneler kısaca şöyledir:

⁹ Salih Gülerer (2012), Hacım Sultan Menâkıbnâmesi Üzerine Bir İnceleme, PAU Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi, Cilt 1, s. 242.

Evran Efsanesi I

Eskiden, Tavas ilçesine bağlı Kızılcabölük kasabasının yukarısında bulunan Babadağ'da, çok büyük bir evran yaşarmış. Bu evran önüne çıkan her canlıyı yer, kimseye aman vermezmiş. Başlı Babadağ'ın tepesinde olursa kuyruğu Kızılcabölük'te, kuyruğu Kızılcabölük'te olursa başlı Babadağ'da olurmuş. Bir gün kırk tane katır, bu dağdan geçerek padişaha sönmemiş kireç taşıyorlarmış. Her gördüğü canlıyı yemeye alışık olan evran, katırları sırtlarındaki kireç yükleriyle birlikte teker teker midesine indirmiş. Sonra, kirecin verdiği hararetle Tavas ve Kızılcabölük arasındaki Bağarası deresine yavaş yavaş karnını bir güzel de suyla doyurmuş. Dereden suyu o kadar iştahlı ve çok içmiş ki dereye aşağıya akacak su kalmayarak dere kumuş.

Biraz sonra midesindeki kireçler, içmiş olduğu suyla birlikte yavaş yavaş tepkimeye başlamış ve evran bir müddet sonra çayır çayır yanmaya başlamış. Bu süre içinde etrafa dayanılmaz kokular yayılıyormuş. Evran'ın yanması günlerce devam etmiş. Yanarken çıkardığı dayanılmaz kokudan insanlar, buldukları bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlar ve uzun süre de evlerine dönememişler. Şimdi o evranın öldüğü yerde hâla ot bile bitmezmiş. Dağdaki siyahlık evranın kanından; beyazlık da yemiş olduğu katırların sırtındaki kireçtenmiş.

Bu efsanenin bir diğer eş metni şu şekildedir:

Evran Efsanesi II

Tavas ilçesine bağlı Kızılcabölük kasabası ve Vakıf köyünün üst kısmında Evran Dağı denen bir dağ vardır. Bu dağdaki kayalıklar çoğunlukla beyaz mermerden oluştuğu için dağ genelde beyazımsı bir görünüme sahiptir. Ancak, orta yerinde, dağın eteğinden başlayarak zirveye doğru şerit halinde çıkan, toprak bir zemin bulunur. Bu şerit, uzaktan bakılınca büyükçe bir yılanı andırır. Halk arasında bu toprak şeritle ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Yöre halkının tabiri ile Avdan dağında, eskiden çok büyük bir yılan, yani evran türemiş. Evran, göle benzeyen büyükçe bir çukurdan çıkmış. Hatta evranın topraktan çıktığı yer hala belliymiş. Evran top-

raktan çıkınca bütün insanları ve hayvanları yiyerek dağın zirvesine doğru gidiyormuş. Dağı aşıp Denizli tarafına geçerek oradaki insanları ve canlıları da yiyecekmiş. Fakat tam zirveye yaklaşınca Allah tarafından, başına büyükçe bir taş düşürülmüş ve evran oracıkta ölmüş. Ölünce kanı, yağı, eti oradaki beyaz zemine yayılmış ve orada, evranın boyu kadar yani dağın eteğinden zirvesine kadar uzunlukta büyük bir siyahlık oluşmuş. İşte dağdaki şimdiki o siyahlık ölen evranın kalıntılarıymış. Dağdaki beyazlık da ondan yayılan yağ tabakasıymış.

Bu iki efsaneye benzeyen ancak coğrafi konum olarak birbirinden çok uzak yerlerde anlatılan üçüncü bir evran efsanesi de şöyledir:

Evran Efsanesi III

Çivril ilçesinin kuzeyinde, Uşak sınırındaki Gürpınar Kasabasının yanında Bulkaz Dağı vardır. Eskiden bu dağda yaşayan bir yaratık; insan, hayvan ne bulursa yermiş. Bu hayvan, insanlar arasında büyük bir korku salmış. Onun korkusundan kimse dağa, yaylaya çıkamaz, rahatça hayvanlarını otlatamaz olmuş. Hayvan öyle büyük bir hayvanmış ki deveyi hamutuyla birlikte yuttuğunu görenler bile olmuş. Dağda yaşayan vahşi hayvanlar bile bu devasa yaratığa yem olmaktan kurtulamamış, nesilleri tükenecek duruma gelmiş. İnsanların ve hayvanların bu ıstıraplarını Allah duymuş olacak ki bir gün gökyüzünde simsiyah bulutlar oluşturmuş. Bu bulutlar, canavarın üzerine öyle güçlü bir yağmur bırakmış ki akan suları çaylar, dereler almaz olmuş. Yağmurun şiddetinden Bulkaz Dağı'nın başında, taş ağaç ne varsa aşağıya Bulkaz ovasına dökülmüş. Ovada ekili dikili ne varsa sular altında kalmış. Dereler ve ırmaklar haftalarca boz bulanık akmış. İnsanlar haftalar sonra, sel suları durulunca, dışarıya ancak çıkabilmişler. Arazilerine çıkınca burunlarına keskin leş kokuları geliyormuş. Bu kokunun kaynağını araştırınca gözlerine inanamamışlar. Koku, dağlardan gelen selin içinde kemikleri sanki bir köprüyü andıran, o insanlara ve hayvanlara korku veren devasa hayvan evranın leşinden gelmekteymiş.

Köy halkı önce bu kaburgaların nasıl bir hayvana ait olabileceğini tahmin edememişler ve gidip durumu bir evliyaya sormuşlar. O da

bu kemiklerin Bulkaz Dağı başında yaşamakta olan ve herkese korku salan evrana ait olduğunu, Allah'ın bu afeti insanları o hayvandan kurtarmak için verdiğini söyleyerek insanları rahatlatmış.

“Efsaneler, etrafında teşekkür ettikleri yerlere mana kazandırır. Tarihi gerçeğin dışında halkın gerçek ve kutsal olarak belli bir yer etrafında efsane yaratması, o yerle birleşmesi anlamına gelir. Böylece insanlar o yerleri kendilerinden bir parça olarak görüp sahiplenirler.”¹⁰ Yukarıdaki bu efsanelerde de insanların özellikle dağlarını sahiplendiklerini, onu çok iyi tahlil ettiklerini ve onun üzerinde gördüğü şekilleri belki eski mitlerindeki bir hayvan olan evranla özdeşleştirerek onun etrafında efsaneler ürettiklerini görmekteyiz. Türk anlatı geleneği içerisinde gördüğümüz ejderha ile ilgili anlatılarda ejderha genellikle dağlarda yaşamakta ve dağları kendisine mekan olarak seçmektedir. Bu üç efsanede de gelenekten gelen bu özelliği görmekteyiz.

Bu efsaneler dışında Denizli yöresinde, ejderha ya da evrana benzer bir şekilde büyük yılan karşılığında çeşitli anlatımlar ya da inançlar da bulunmaktadır. Özellikle gizli hazinelerin koruyucusu olarak, tekin olmayan yerlerin bekçisi olarak ya da bazen uzak durulması gereken yerler için korkutucu bir unsur olarak büyük yılanlarla ilgili anlatılar hep olagelmıştır. Kanaatimizce bu anlatı ve inançların temelinde ejderha ya da bu bölgedeki diğer adıyla evran motifi bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Armutak, Altan (2004), “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar”, *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 2, İstanbul, s. 152.
- Ayverdi, İsmet (2008), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (1995), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

¹⁰ Seyidoğlu B. (2005), *Erzurum Efsaneleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, s.272

- Ergun, Metin. (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- Gülerer, Salih (2012), Hacım Sultan Menâkıbnâmesi Üzerine Bir İnceleme, PAU Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi, Cilt 1.
- Luthi, Max (2006), “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı” çev. Sevengül Sönmez, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hzl. M. Öcal Oğuz vd., Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983), Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (1995), *Türk mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge (2005), *Erzurum Efsaneleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Türkaş, M. Metin (2013), *Denizli Efsaneleri*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 36, Denizli.